

KAREL A. MEDVECKÝ:

LIDOVÝ PRŮMYSL NA SLOVENSKU.

Vedle krásné řeči a vzácného pokladu zpěvního jest lidový průmysl hlavním důkazem duševní zdatnosti a schopnosti lidu slovenského, uměleckého nadání jeho.

Ale v mnohých krajích podtatranských, chudých a neúrodných, jest také skoro jediným pramenem, který obyvatelům jejich přináší nějaký groš výdělků.

Tam v tichých dolinkách těch lid, nepodporovaný odnikud a skoro nevšimavý, z nejskromnějších prostředků vytváří bystrým umem základy, z nichž by mohl vyrůst nadějný vývoj národohospodářský.

Probereme tu jednotlivá odvětví domácího průmyslu, který byl anebo doposud jest pěstován naším lidem.

I. BÁŇSKÝ KRAJ.

Tak zvaný báňský vidiek zahrnuje stolice tyto: zvoľenskou, tekovskou, honfanskou, novohradskou a gemerskou.

Tu se lidé ode dávna zabývali hornictvím za dřívějších časů velevýnosným. Až když se přistěhovali Němci, obyvatelstvo slovenské osvobodilo se od těžké práce báňské a oddalo se poněmáhlu vedle orby a pastýřství rozmanitým odvětvím průmyslovým, jak se v jeho domácnosti nezbytnými ukazovala. Odvětví tato částečně již zanikla, částečně pod tlakem nejnovějších vynálezů a proměn technických a hospodářských zanikají, aneb změnila se na řemesla; někde lid se dovedl přizpůsobiti požadavkům novodobým, získati si kapitál a odbornou znalost a proměňuje posavadní svůj průmysl domácí na velko-průmysl.

1. Téměř všude, kdekoliv byly báňské závody, obírá se lid čipkářstvím (krajkářstvím). Hlavní kraj čipkářů jest dolina starohorská. Čipkářství přinesli v tyto strany pravděpodobně báníští osadníci z Duryňka, kteří se časem úplně smísili s domácím obyvatelstvem slovenským. Zhotovují je v zimě v létě z bílých nití, v nejrozmanitějších podobách a šířkách, nejen staré ženy, nýbrž i děvčata a chlapečci již od 7. roku. Kupují je okolní Židé, kteří je pak (někdy až v 4000 kor. zásilkách) dodávají na všechny strany světa. Najímají si též tamější ženy, které chodí s nůšemi výrobků do světa a provozují podomní obchod. Kromě čipek prodávají i zástěrky, punčochy, podbradky, dámské kabátky, šatečky atd. Taková pro-

davačka pochodí celé Uhersko, Bosnu, Lombardii, Rumunsko, ba i celý Balkán. Některé usadí se přes léto v Rěce a ve větších městech Dalmácie a vycházejí odtud do okolí, nebo si otevírají menší obchody se střížným zbožím. Ale každý rok doběhnou, byť i jen na svátky, do své skalnaté otčiny. Některé prodávají přes léto v Budapešti ve velkých městských tržnicích. Taková prodavačka přináší si jako čistý zisk 8—9 měsíčné „hausírky“ podle toho, zdali obchodovala samostatně, či jen jako pomocnice hlavní prodavačky, 240—600 K, ba někteří podnikaví prodavači i přes 1000 K, tak že někteří shromáždili si tímto způsobem slušný kapitálek.

Horno- a dolnolehottští čipkáři vyprodali podobným způsobem ročně za půl millionu zvolenských lidových výrobků.

Ale pouhé zhotovování čipek jest dosti chatrná výpomoc v neúrodných krajích těch.

V Tekovských Peserách obírají se některé báňské rodiny pletením čipek s průměrným týdenním výdělkem 4 kor.

Ve větších rozměrech provádí se to v nedaleké Hodruši (Honfiansko), kde vyrábějí ručně asi 6 tisíc metrů čipek, které prodávají si sami podomně.

Rázovité slovenské čipky zhotovuje kraj bzovský. Výšivkám těmto cestu do světa prokrestil náš vysocezáslužný † Andrej Kmeť, r. k. farář preňčovský, zakladatel a první předseda Museální slovenské společnosti, který jen od r. 1888 za 5 let chudobným vyšivačkám odvedl 3200 K. (Nyní objednávky obstarává statečný slov. rolník Michal Kliment v Dolním Badiňě.) V okolí tomto zaměstnává se více než 300 slov. žen výrobou krásných čipek těchto.

2. Bzovský kraj jest však proslulý i svými výšivkami, které mají dobrou pověst i v Čechách. Úmrtím našeho Kmeťa výroba vkusných těchto výšivek ztratila svého širiteľa a omezuje se již jen na domácí a okolní spotřebu.

Stejně pověsti požívá ve výrobě výšivek kraj detvanský. Výšivky detvanské získaly si obdiv a vzbudily i dosti čilou poptávku po celém Slovensku, i v Čechách. Spisovatel těchto řádků vystavil některé detvanské výšivky na žilinské a prešpurské výstavě průmyslové, a sprostředkoval těmto výrobkům několikatisícový odbyť. Později chytili se věci židovští kupci, což bylo však a jest na úkor původnosti forem. Expositura průmyslového spolku arcikněžny Izabelly, nedávno zřízená, dává práci některým lepším výšivkářkám. (Objednatelům posloužila by i tamější „filiálka zvolenské banky“ Gyetva.)

3. Textilní průmysl provádějí kromě báňských osad v tomto kraji všude v rolnických domácnostech; a to nejen pro domácí potřebu, nýbrž i pro okolní trhy. Největším producentem těchto krajů, ano téměř celého Uherska jest Gemer, kde se napočítalo na každých 1000 obyvatel 57 tkalců, dohromady na 10576 stavech pracujících. Též značně je zastoupen tento průmysl v Novohradě s 9957 vyrabiteli plátna. Na Zvolensku napočítáno jich úředně 5498. V okolí Detvy téměř není rolnické domácnosti, kde by nebyly 2—3 stávy v činnosti přes zimu. Domácí plátno detvanské má dobrou pověst a odbyt po dalekém okolí. Tu dovedou i vkusně přetkávatí, a takto přetkávané utěrky a zástěrky jsou vítanou novotou v mnohých panských domácnostech. (Pramen objednávek viz při výšivkářství.)

4. Soukenictví se provozuje poblíž ovčářských dědin. Ve Zvolensku asi 30 rodin vyrobí ročně na 80.000 m² rozličného sukna. Jen v odlehlejších koutech provozuje se lidově, v městech již po řemeslnicku, ano v Radvani a v Baňské Bystrici jako velkopřůmysl. Při lepších venkovských mlýnech, ba i samostatně bývaly a jsou ještě v každé téměř dolině t. zv. valchy na valašské sukno. Odvětví toto však upadá následkem pořád menšího počtu ovec, vyhotovené sukno po velkopřůmyslnicku počíná býti vždy slabší, a proto rolnický lid — ač nerad — přestává pomalu nositi starootcovský oděv z valašského sukna a odívá se v lacinější, však i nepoměrně chatrnější továrnícký oděv.

5. Keramika se provozuje v tomto kraji dosti počátečně, ale v některých hrnčířských osadách přes nepřejnou soutěž plechového zboží, poskytuje ještě pořád jistou výživu, byť i skrovnou, našim hrnčířům a prodávacům zboží.

Nejznámější obec hrnčířská jsou Brehy u Nové Baně (Tekov). Pilný lid tento od pradávna vyráběl a ještě vyrábí kuchyňské náradí a zaopatřuje jím téměř celou krajinu. Na vozech zajíždějí až do Banátu a za své křehké zboží dovezou si kukuřici, obilí, brambory i peníze, tak že mají nejen výživu dostatek, nýbrž i hradí značné církevní, školské a obecní poplatky své z velké části z hrnčířství. Ovšem hlína po staletí vybíraná byla konečně vyčerpána, i musí ji tedy kupovati ze sousední Breznice. Ano i hrnce lepší již od zručnějších hrnčířů z Nové Baně, a takto vypraví do světa s vozy 4—5 m vysokými, naplněnými zbožím, většinou muž se ženou, někdy i s drobnými dětmi, a nevrátí se dříve, dokud všechno neprodají a nenaplní své vozy potravinami. Řádná cena nádoby jest: nasypati ji obilím, neb jinou potravinou dvakráte. Kdyby

u našich hrnčírů s příčinlivostí spojená byla i spořivost, toto řemeslo mohlo by i za nepříznivých poměrů nynějších podporovat blahobyť těch, kteří je provozují.

V Novohradě vévodí i v tomto oboru obec *Halič*, jakožto dávná osada hrnčířská. Nyní pracuje již jen 40 rodin, jejichž roční výroba odhaduje se na 3000 K. Nejozdobnější nářadí zhotovují na *Poltári*, dále na *L'ahotě*, *Viesce* a *Podrečanech*. Na *Poltári* a *L'ahotě* pracuje asi 24 rodin, zhotovujíc ročně 13000 kusů v ceně 1900 K. Ve *Viesce* 10.000 kusů, v *Podrečanech* pouze 2000 kusů. Průměrná cena kusu jest 4—30 hal. Hrnčíři rozvážejí své zboží na vozech po dědinách. Takové vozy jsou uměle do výšky naloženy a na lískových větvičkách jsou nastrčeny hrnečky jakožto firma. Zapřahají nejraději voly, jako jisté a tiché tahouny, aby bylo co nejméně střepů, a pak cestují pomalu od dědiny do dědiny. Odtud pořekadlo: „ide ako s hrnci“. Za peníze neradi dávají své zboží. Na nejprostrannějším místě obce, anebo i na poli na křižovatkách rozloží vedle vozu své zboží; ženičky hned je obklopí a počne čilé jednání a smlouvání o plodiny, jaké tento kraj poskytuje. Podle toho příslušná nádoba se naplní bobem, aneb jinou luštěninou jedenkrát, ječmenem 1½ krát, ovšem 2 krát. Bývá to obyčejně dosti výnosný obchod. Pořekadlo tohoto kraje jest: „Vtedy bude suchý deň, keď všetci Brežania budú doma“.

Pozoruhodné bylo kdysi hrnčířství i v *Krupině* (*Hont*), kde nyní již jen 4 hrnčíři pracují; z nich někteří vyvinuli se na zručné kamnáře. Zdejší hrnčíři pracují pro *krupinské* trhy a „jarmarky“ nejbližšího okolí. Průmysl tento zanikl asi před 30—40 lety v některých obcích, na př. *Belujané* mají světoznámou hlínu doma; vyvážejí ji nyní k zpracování na pověstné štávnické dýmky.

V městě *Zvoleně* blíží se hrnčířský průmysl již k svému konci. Zručnější hrnčíři chápou se raději výnosnějšího kamnářství, ba zhotovují i dosti dobře provedené památníky, obrazy a sošky z hlíny.

Ve *Vlkanové* (u *Baň. Bystrice*) pracovalo několik hrnčírů, kteří vydělávali při tom denně jen 80 hal. Nově postavená majoliková dílna vyzvala je, aby vstoupili za dělníky se značně vyšší mzdou; ale ti to hrdě odmítli. Když však i továrna počala vyráběti t. zv. „sedliacké“ zboží a to lepší a lacinější, přinuceni byli zanechat nerovného boje a vstoupiti za ná denníky do dílny. Po brzkém pádě závodu vrátili se zase ke svým primitivním kolům hrnčířským, kdež alespoň samostatně pracují.

6. *Sýrašství* provozuje se více — méně tam, kde jest dostatek pastvin. Tak v okolí *Brezna* ovce na výtečných lučinách

pasené dávají sýr prvotřídní. Tu a v okolí zhotovují tak zv. parenice. Jest to hronská zvláštnost uměle zkrouceného pařeného syra. Parenice, jakož i svoje oštiepky prodává si lid z části podomně v Bář. Bystřici, z části kupují je okolní kupci a dodávají do lahůdkářských obchodů v Pešti. (Objednávky přijímá Emil Kusý, obchodník v Brezně a Křesť. potravní spolek na Bacúchu-Vaczok p. Benesháza.) Svou chutností a čistotou výrobek tento se hodí na kteroukoliv panskou tabuli.

Nemenší pověsti získala si gemerská zvláštnost: k l e n o v s k ý s ý r, vyráběný v okolí Klenovce.

7. Z nejpěstovanějších průmyslových odvětví tohoto kraje jest košíkářství, spojené téměř všude s košinářstvím. V tomto oboru znamenitý lidumilný skutek vykonal ev. farář Jan Vansa. Dříve, kdo zhotovil nějaký ten „košiarik“ (košík), běžel s ním hned k židovi, kde zaň dostal 8—10 hal., a i to namnoze jen ve zboží, často i za pálenku. Jiní roznášeli své zboží na zádech, aneb odváželi je na „fúriku“, zřídka na voze, do okolí, utrativše při tom značnou část výdělku. Jmenovaný lidumil především zajistil odbyt zboží při železných hutích rymavsko-muráňsko-šalgótsko-rianské společnosti. Za zboží dostávají slušnou cenu. Hojné objednávky dodávaly se přímo do továren pod kupeckou firmou: „Ján Sandrovic et Co.“ V domácnostech vyrábějí koše (senné, uhelné, obroční) z lískových větví, a také opálky, březové metly, proutěné svazky k filtrování vody. Dodávají ještě i vědra, „ročky“, „šafle“, které však kupují v blízkém Tisovci. Ceny jsou: za koš 24—70 hal., za metlu 20 h, za svazky 60 h, za vědra 1.05 K, za šafle 2.40 až 3.—K. Roční obrát činí 7—8000 K. Výdělek jednotlivcův činí denně 2—3 K.

V košíkářství vkusem vynikají na Devičích a Nemcích (Hont). Tam zhotovují ty rázovité, čtyřhranné hřbetní košíky, které tak krásně doplňují zajímavý lidový kroj tohoto okolí. Podobné techniky neviděti nikde. — Vzpomínky zasluhuje tento průmysl „na Krupinských vrchách“, na Sucháni (ke každému krupinskému trhu dovezou 50—60 kusů) a j. Přes zimu jednotlivec nadělá vedle jiného zaměstnání 50—60 kusů a vyprodá je po okolí po K 1.20—2 kor.

V Novohradsku obírají se ve větších rozměrech tímto průmyslem na Dol. Strhárech, kde kromě košů pletou i slamené úle a slaměnky. Výrobky tyto, zvlášť úhledné, bývají lépe placeny nežli okolní. Každý trh lidé jdou společně do Lučence se zbožím na zádech. Na Pravici, Chrtanech a Zavadě zhotovují „chrbové koše“ z bukových „párančov“.

Také v Těkovsku průmysl tento provozují v některých obcích a tož také jemnější druhy obchodní.

Ve Zvolensku se průmysl tento neujal, omezuje se jen na domácí a okolní užší spotřebu. V Babiné zhotovují koše, plevníky, opálky, slaměňáky, rohožky před dvěře a nosívají to v menším množství na okolní trhy. Podobně se děje, jen že ještě v menších rozměrech, na Bacúrově.

8. Košinářství provozuje v Novohradsku jediný rolník v D. Strhárech, který plete celému okolí košiny do vozů po 6 K jednoduché, z bílého proutí po 10 K. V Hontě jsou košináři v Badíně, D. Madunicích. Jednu košinu hotoví 3 dny při drobnějších pracích domácích.

9. Metlářství v slušných rozměrech zpozorovati možno v Praze (Novohradsko); ale tu pracují jen pro okolní dědiny. Metly z Malé a Velké L'ehoty (Tekov) prodávají se podomně v okolních župách ve velkém množství; metly z Honťanska jdou ještě dále.

10. Dřevnářství, t. j. výroba rozličných kuchyňských a hospodářských potřeb drobnějších, vyvinulo se v H. Tekově, kde jest dostatek dříví a nedostatek jiného výděleku. Lopatářství kvetlo kdysi za časů nezapomenutelného lidumila Jurigy v Bystričanech, avšak po jeho odstěhování docela zaniklo. Pěstují je však na Nové Bani t. zv. vrcháři a na Lehotách, kde asi 50 rodin dělá lopaty, „hrable“, „trlice“, „susáky“, „praslice“, jimiž zaplavují okolní trhy.

Na Prochotě dvě rodiny zhotovují vozová kola na zakázky. Výdělek jest to značný.

V Novohradě vyniká v tomto směru vzdělaný a probudilý lid v Ozdíně, který zhotovuje a vyvází ve velkém množství dřevěné obruče až do Pešti. Na Sucháni vyřezávají kuchyňské nástroje, zvláště vkusné lžičky. Zboží bednářské, zvláště též duhy na sudy příslušné vesnice odvázejí většinou do Dolního Novohradu, kde jsou vinice. Jinde vyrábějí kola, loukotě, žebře, obruče, kádě, koryta, lopaty a vidle, též slaměnky a oule slaměné. Výrobu rozvázejí po trzích po okolí v ročním množství 200 žel. vozů.

Na „Doline“, t. j. od Hnuští níže vyrábějí zase oje a obchodují s tím podomně po Dolní zemi. Na „Vrchoch“ vyrábějí vřetena, brdy, lžičky.

V Detvě zhotovují na objednávky znamenité kolovrátky, na Michalkové koryta pro zvolenské a krupinské trhy.

11. Šindelářství vyskytuje se pozoruhodnou měrou pouze ve 2 obcích na Zvolensku, ale dává dosti značný výdělek. Výroba trvá pouze přes zimu; v ní zhotoví se asi 3¹/₂ mill. kusů šindelů, v ceně 33.600 K, z čehož na jednotlivou rodinu připadne týdně 7 kor.

12. Vápennictví provozuje se v Skýcově a na Sklenných Teplicích (Tekov). Skýcovští vozívají vápno až po Kremnici; druzí pálívají většinou jen tenkrát, když se sejde dostatečný počet zákazníků. Ve Zvolensku zaopatřují daleké okolí Pliešovce.

13. Gemerští voskáři skupují vosk po celém Slovensku. Doma pak jej zpracují a podobně i „mäkúše“, t. j. na polo vytlačené voštiny, mající ještě 15% vosku. Průmysl tento jest v úpadku.

14. Papuče dělají ve větších rozměrech v Radvani (Zvolen) a na Pol'ychném, kde — jakož i v jiných obcích Zvolenska — z vlny pletou („drugajú“) ozdobné „kapce“.

15. Olej lisují v Dol. Badíně, nyní již jen malou měrou.

16. Páleníctví udrželo se ještě tu i tam v Novohradsku, v Tekově a Zvolensku, ale již jen jako vzpomínka, že kdysi pálívali tu v každém skoro domě režnou kořalku, kterou potom roznášeli na zádech v dřevěných lahvích až do Turce a po širokém okolí. Byl to pro ně pramen blahobytu.

17. Sítařství provozují v Oslanech (Tekov), rozprodávající zboží to po horním Nitransku a Tekově; i Prešpursko zaopatřují síty.

18. Pltnictví (plavení dříví na vorech) provozuje se od Polonky všude dolů Hronem. Plaví vory až k Ostříhomu, odvážejíce klády, prkna, šindely a tyče do vinic.

19. Nožířství vyvinulo se ve Zvolenské L'upči z domácí výroby na řemeslo, ba již téměř na velkopřůmysl. Ročně vyrábí se tu asi 15.000 kuchyňských a řeznických nožů, 12.000 tuctů nůžek na střihání vlny, 3600 tuctů t. zv. záhybáčků. Množství toto zpeněží se z části překupnictvím na trzích Slovenska, z části kupectvím podomním. Značnou část zboží však zasílají do Vídně, kde je tamější velkokupci zručně zaobalí a jako rakouské zboží posílají za drahou cenu zase do Uher. Kromě toho zhotovují tam zámky, lejí zvonečky, též na trzích báňského okolí prodávané.

20. Kamenictvím zaměstnávají se na Preňčově, v Nadoších a Brhlovcích. Zhotovují většinou pouze na určité zakázky do bližšího okolí náhrobní pomníky, kříže, brány, sloupy. Květové ornamenty na těchto výrobcích projevují těžkou, necvičenou ruku.

21. Tašky na střechy (křídlice) zhotovují nejlepší na Poltárech, kde domácí výroba činí asi 400 vagonů; na Zelenovém a L'ahotě po 200 vagoních; které na místě po 1—15 kor. za tisíc prodávají se po celé krajině.

22. Zelinářství provozuje se všude v blízkosti větších měst, hlavně však v Pukanci (Hontansko), odkud se zásobuje celé téměř okolí Nové Baně zeleninou zvláště pěknou cibulí; tuto kdysi vyváželi až do Pešti, Ostřihomu a Vacova i po báňských městech. V menších rozměrech pěstují zeleninu i ve Viesce a Opatovcích (v Tekovsku) pro kremnický a štávnický trh.

23. Konečně ve Štávnici (Hontansko) zhotovují některé báňské rodiny drobné předměty z uměle poskládaných báňských krystalů a rud, jako na př. krabičky na zápalky, na šicí náčiní, na kapesní hodinky. Prodávají je navštěvovatelům bání a okolním obchodníkům.

II. SLOVENSKÉ HORŇÁKY.

Obraťme nyní pozornost do jiného kraje, do slovenských Horňáků, do kterých zahrnujeme župy: oravskou, liptovskou, turčanskou a trenčanskou. V župě oravské ještě i v změněných poměrech převládá plátenictví; podobně i v liptovské. Turčanská je v tom směru nyní již málo známá; i šafránictví a olejkářství, dříve tak výnosné, poněmhu zaniká. Trenčansko jest zase kraj našich příčinlivých podomních kupčků.

1. Textilní průmysl obohacoval kdysi Oravu i Liptov. Někteří vyráběli, druzí starali se o prodej a všichni měli z toho nejen slušnou živnost, ale často i pramen bohatství. Však ještě i za nynějších dob pozoruhodná jest výroba v Liptově a horní Oravě.

Liptovské domácí plátno prodávají si ženy zvláště na trzích v Německé Lupči, kde jejich zásoby rádi kupují oravští, ba i moravští pláteníci. V některých obcích protkávají plátno barevným „pamokem“ v úhledných formách. V Třech Revucích tkají překrásnou tkaninu, kterou roznášejí do okolí na utěrky a stolní ubrusy. Také ve Vážci tkají pěkná prostěradla na postele a stolní příbory, většinou pouze na objednávky. Do nedávna vynikaly v tomto oboru i jiné obce. Nyní rozměry výroby se zkracují pro citelnou konkurenci továren.

V Oravsku vyrábělo se kdysi velké množství plátna, tak že oravské plátno mělo vynikající pověst i za hranicemi. Na konci XVIII. stol. výroba tato sklesla na míru nejmenší.

R. 1867 přišlo sem několik českých tkalců, kteří naučili lid umělejšímu způsobu tkaní, tak že nyní na více než 500 stavech zhotovují i dosti jemná plátna v zimním období. Jednotlivá rodina vydělá při tom 12—14 K týdně. Pozoruhodná

jest jmenovitě výroba v Ústí a Zakameném Klině, odkud zvláště hrubší druhy dodávají do obchodu.

Turiec přílišnou vlhkostí své půdy již od přírody jest určen k pěstování konopí a k textilnímu průmyslu. Plátno vyrábějí po celém Turci, kupují je pak Mošovčanky a prodávají na Horňákách.

V Trenčansku tkají na prodej v Tuchyni a Teplici.

2. Jako pobočný výrobek průmyslu textilního a v jistém směru zvláštnost našich Horňáků jest tkaní pokrývek z hadrů. V Oravsku vyrábí se dosti vkusné a trvanlivé zboží toto i na prodej. Průměrně vydělá při tom náš tkadlec 1—1.20 K denně. Koberce prodávají se na trstenském trhu, však většina dělají je jen na zakázku a tu si zákazník dá sám hadry, po léta pečlivě naschráněné.

3. Na Tepličce, Východné, Třech Sliačích mužští pletou vlněné zápětky a papuče (kapce); jinde na Liptovsku tkají rozličné vlněné předměty, jako přikryvadla na koně a pokrývky na postele.

Sukno dělají všude, kde jest ještě možnost chovati větší počet ovec. Zvláště z Oravska nosí na okolní trhy množství hledaného valašského sukna. Toto, jsouc doma dělané, jest mnohem dražší, ale zas trvanlivější, než podobné zboží tovární. Takové koupí si náš rolník buď na oděv nebo papuče jen tenkrát, když mu nesahá na „gazdovské“.

Soukenictví, které kvetlo do nedávna v Žilině, vyvinulo se na velkopřmysl, mající nyní svá hlavní sídla v Trenčíně. Puchově, v Povážském Novém Městě a j.

4. Soukenné papuče, t. zv. habatky, zhotovují hlavně v Trenčansku.

5. Výšivkářství do zásoby i na objednávku provozuje se ve Třech Revúcích, Štrbě a j. nejrozmanitější technikou. V Tepličce v novější době vyšívají stále ubrousky, zástěrky a pod. pro drobný prodej. V Lužné vyšívá každá ženská již od 10—12 roku.

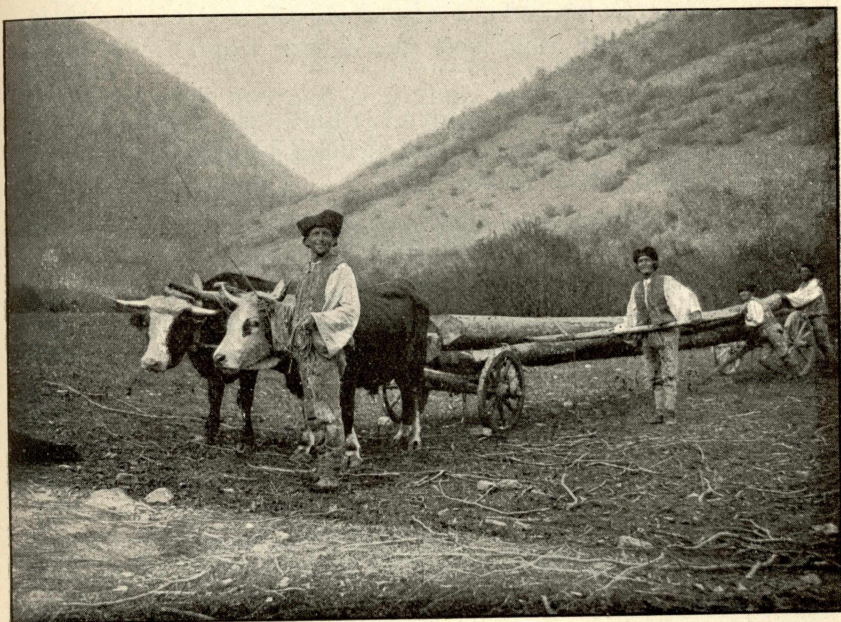
V Trenčansku v Popradně maďarský, pod záštitou arcikněžny Izabelly působící spolek zaměstnává asi 50—60 slovenských vyšivaček. Výrobky zpeněžuje jmenovaný spolek; ženy však svůj výdělek, jehož si vážit nikdo je nenaučil, vynakládají na přepych v oděvu. V Čičmanech (Trenč.), na této klassické půdě slov. umění, zhotovují podivuhodné výšivky, ale není nikoho, kdo by se postaral o jejich zpeněžení.

6. Čipkářstvím zaměstnávají se v Oravsku i v Liptovsku. To se děje dílem pro domácnost, dílem na prodej.

V Dolní Revúci asi 12 rodin zhotovuje barevné čipky a čipky z bílých turových nití.

7. Dřevěné nářadí zhotovují hlavně v Bánovcích, a to lopaty pekařské (po 40 h), dále senné vidle (po 50—60 h) i hnojačky. Kopaničáři v okolí Bošáce, dokud ještě dříví bylo lacinější, dělali lopaty, vidle a metly. Nyní již jen dva starší kopaničáři dělají březové metly, aby vyhověli poptávce.

Odvážení zporážených stromů z lesa.

Moravsko-lieskovští kopaničáři dělají kromě shora udaných předmětů i opálky, a to všechno kupují od nich tamější židé. za babku a vyváží daleko. Též dělají slaměnky pro užší okolí.

V trenčanských obcích některých dělají metly z březového proutí, které překupníci na vagony odváží do Dolních Uher.

V Oravsku dělávali dosti hojně dřevěné nářadí, ale již to přestává; naproti tomu drží se svých vřeten a kolovrátků Párničané, což jim alespoň „na sol“ vynáší.

Liptovsko má také své dřevěnáře, kteří hotoví přes zimu množství „hrabiel“, přeslic, na Štrbě pak i ozdobné hole pro turisty.

8. Skřínařství trvá dosud v Trenčansku. Tam zhotovují susáky na zboží (po 8 K), skříně na šaty (po 10 K) a p. a vozí je na prodej na rajecké a žilinské trhy.

9. Šindelářství provozují v Kysúcku všude. Panské a obecné lesy jsou již Popperovci vyplněny. Do panského přístup jest těžký, spotřeba z roka na rok menší; není divu, že lid zanechává zvolna šindelaření a utíká do Ameriky. Z Oravska vyvázejí šindely na vorech až do Dolních Uher. Roční výroba se pácí na 20—40 tisíc kusův. Za tisíc se dává 10—12 K. Chlebnické šindely jsou lepší, proto jsou i dražší: 1000 jest za 40 korun.

10. Síta a říčice zhotovují v Liptovsku a prodávají je podomně až i do Haliče. Denní výdělek by činil i 10 K, ale dlužno z něho sraziti útratu.

V Trenčansku jsou sítaři v Bánovcích. Doma zhotovují pouze luby, sítka kupují. Kus stojí podle velikosti 60—2·40 K. Sítko k cedění mléka jest za 40 h.

11. V horooravských Lipnicích rolníci dělají bednářské nářadí a rozvázejí je po okolních trzích až po Černý Dunajec (Polsko). V Rabčici dělají vozová kola, ba i celé vozy na prodej.

12. Pytlíkářství vyskytuje se ještě v Trenčíně a v Uhrovci. Dělají tak pytle na „špicovanie“, chlebové i hedbávné.

13. Košíkářství vyvinulo a zachovalo se zvláště v okolí Povážské Bystrice. Hlavní sídlo má v Orlovém, kde téměř v každém domě dělají větší — menší košíky z obíleného dříví. Asi 30—40 rodin vydělá si tímto způsobem 400—500 K. Proutí si kupují a řežou při Váhu, aneb již oloupané zakupují v okolních dědinách. Asi polovice tohoto dělá se v Podhradí. Odprodej jest téměř výlučně v rukou bystrických židů, kteří přepouštějí zboží podomním kupcům; sami vyrabitelé neobchodují s košíky.

Maďarská, vládou před 15 lety v Beluši založená košíkářská škola, vyhotovuje dosti umělé práce, ale lid tohoto cizojazyčného ústavu nedbá. V Orlovém počal tamější žid tovární výrobu košů. Zajisté bude monopolisovati i prodej domácí výroby.

V Oravsku dělají nejen koše, nýbrž i košiny do vozů ze štípaných lískových pletiv neb z vrbového proutí. V liptovské Německé Porubě provozují košíkářství ve větších rozměrech; též i v Stankovanech, kde prodej sprostředkuje tamější křesťanský spolek potravní.

14. Hrnčířstvím zaměstnávají se v Bánovcích (Trenč.). Jest to lehké zvučné zboží podobné kamennému, aneb porculánovému. Dělalí hospodářské hrnce s úzkými dny a sporákové (se širokými spodky), „ranglice“ trojohé, „bábovníky“, květináče, taktéž dětské hračky: pokladničky a hrníčky. Hlínu mají doma. Nyní pracují již jen 2 hrnčíři, každý má svou pec. Jednotlivec vypálí průměrně ročně 10—12 pecí náradí. To mu vynese kromě povozného čistého výdělku asi 40 K. Z jedné peci naloží dva vozy, se kterými jede až po Trenčín. Zboží prodává nejen za hotové, nýbrž nejraději za obilí, mouku, vejce, máslo a zeleniny. Obilí se jim musí 2 kráte nasypati do koupené nádoby. Na peněžích cení zboží mezi 24 h a 1-40 K. Někdy vyhotovují i tak zv. látky, dvouuchové hrnce na masnoty, asi 50 litrové a 80 litrové mísy pro dělníky. Cena prvých jest 2-20 K, mis 1-60 K.

Oravu, ba i pohraniční část Haliče opatřuje hrnčířským náradím Trstená. Zaměstnává se tím asi 30 rodin. Roční výroba odhaduje se na 196.000 kusů v ceně 10.000 K. Hrnčíři rozvážejí si zboží svými bezpříkladně ubohými koníky a přes poměrně hojný odbyt neviděti blahobytu na nich.

V Turci známi jsou hrnčíři ze Slovenského Pravna.

15. Kamenictvím zaměstnává se na Medzihradném, v Bzinách a Bílém Potoku úhrnem asi 45 rodin, které vyhotovují ročně do 17000 kamenů na brusy, dlažbu a náhrobní kameny v ceně asi 3400 K. Týdně vydělá při tom jedna rodina 7—9 K. Zboží prodává se v bližším okolí, ale brusy vyvážejí až na jižní Uhry.

16. Zvonečky lejí v Lokci a v Zázrivé, kde do nedávna dělali i velké zvony. Jest to pouze pro uží okolí.

17. Bryndzařstvím vyniká v celém mocnářství Liptov; zpracování tohoto znamenitého výrobku přešlo z rukou lidu na velkopřůmysl, který sýr našimi rolníky vyráběný odkupuje a zpracovaný rozesílá do širého světa.

Roční vývoz odhaduje na 12.600 q. Ovšem „liptovské bryndze“ vyrábí se po světě (jmenovitě v Pešti) mnohem víc, než v Liptově; ale málo kdo ochutnal pravou bryndzu liptovskou. Zvláště „jasienka“ a „májovka“ jest výtečná. (Bryndzařský světový závod Petra Makovického v Liptovském Ružomberku jest výborný pramen nákupu této slovanské speciality). Z této bryndzy zhotovují někde znamenité syrečky. Vyrabitelé roznášejí je po domech a obchodech v okolí, zvláště v Liptovském Sv. Mikuláši. Kus stojí 1 K 20 h.

Dolnooravské syrečky právem možno přirovnati k pověstným švýcarským sýrům. Nejhledanější jsou syrečky ze Široké, z Jasenové a Zázrivé.

V Turci vyrábí se též hojně bryndzy v okolí Sučan a Turč. Sv. Martina.

18. Konopný olej tlačí se v Oravsku. Oleje toho potřebují přes půst do jídel a tak spotřeba byla a ještě jest dosti značná. Někde měla celá obec společnou olejárnu.

V Trenčansku tlačili olej v Mikušovcích.

19. Zeleninářství vyskytuje se v oravském Prybyši a Pokryváči, kde pěstují hojnost mrkve a rozvářejí ji po okolí.

20. Pltařství. Kde jest jen poněkud splavná Orava, nebo Váh a Kysúca, tam dopravují se vory k Dunaji. Liptovská Likavka náleží mezi přední obce pltařské. 14—15 letí hoši již se plaví na vorech; v předu veslují dospělejší. 10 až 20 párů pltníků má jednoho vůdce: faktora, za jehož dozorem plaví se celá výprava vorů dolů Váhem a Dunajem. Tam posvazují vory v tak zv. svázky a obyčejně z Komárna přední pltníci plaví je dále, někdy až k Bělehradu a za něj; zadní odcházejí pak domů, aby konali přípravy k nové plavbě. Kdysi i pltnictví se lépe vyplácelo, když bylo více drobných kupců dřeva v Liptově, Turci a Oravě. Ba ne jeden pltník kupčil, a někteří i nyní obchodují na svůj vrub.

Pltník na „riedkej ceste“ své vydělá nejvíce 2 K za celý dlouhý letní den a to jen, když jest počasí přejné. Dva pltníci dopraví jeden vor z Liptova do Komárna za 20—40 K, což při krásném počasí trvá bez nehody 5 dní. V Komárně posvazují vory a plaví je dále Dunajem za jinou ujednanou cenu, která není vždy stejná; obyčejně bývá do Pešti 14 K, Mohače 38 K, do Nového Sadu 50 K, do Bělehradu 84 K. Všechn lepší výdělek závisí na počasí a délce dne. Ale i pltník dostal soka v podobě dráhy.

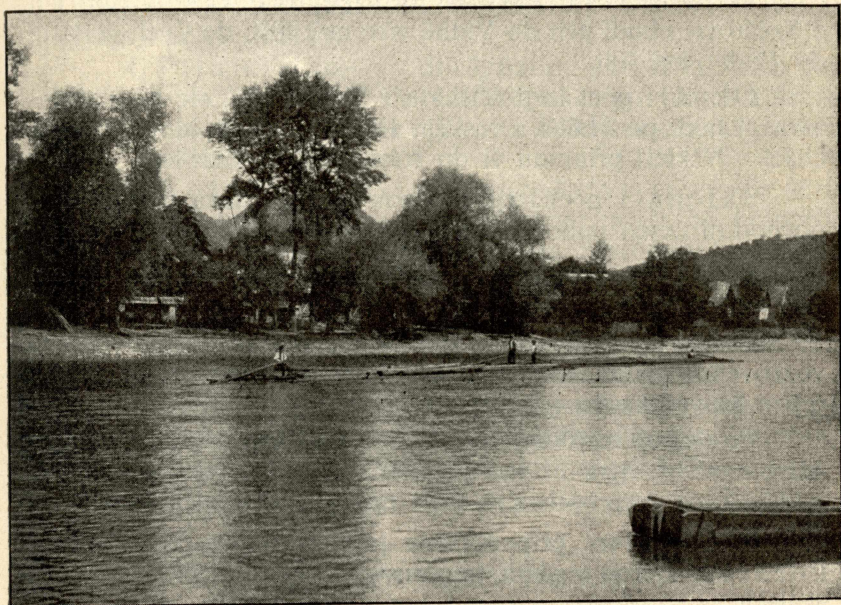
V Trenčansku dodávají pltaře obce ležící v Pováží až po Strečno. Na Kysúci jest téměř v každé obci dosti pltníků.

21. Zvláštní zmínky zasluhují naši podomní kupci z Trenčanska, Turce a Oravy. V neúrodných krajích těchto téměř každá obec má svůj oblíbený obchodní předmět, z jehož prodeje živí se nejedna rodina.

O někdejších pověstných turčanských olejkářích a šafranicích napsána jest celá literatura. Ale i nyní obírají se četní Turčané podomním obchodem v evropském a asijském Rusku až po Čínu, Afganistan a mongolské výšiny. Původ svůj má tento obchod v tom, že před stoletím Turčané chodili po světě,

na zádech nesouce „pudlo“ (bednu) s rozličnými olejíčky, kterými léčili zvířata i lidi a roznášeli rozličné vzácné koření, jmenovitě šafrán. Když se tento obchod v letech 1820—40 stal nevýnosným, šafraníci brali (olejkáři docela vyhynuli) módní zboží, střížné a galanterní a provozovali s tím podomní obchod po Uhrách, Čechách, Moravě, Polsku, Multánsku, ale hlavně v Rusku. Časem se zorganizovali tak, že bohatší z nich, tak zv.

Pltníci na Oravě.

gazdové, nakoupili zboží a dali je svým „polovičárům“, aby je prodávali na polovici zisku. Tento obchod obohatil mnoho gazdů. Někteří usadili se v městech, založili sklady a rozšířili je znamenitě. Na objasnění výkonnosti tohoto obchodu udáváme, že pouhá banka „Tatra“ v Turč. Sv. Martině mění ročně na 100.000 rublů, které šafraníci domů přinesou aneb ženám pošlou. Ženy t. zv. Državia prodávají po celém Slovensku dobrý ruský čaj.

Také v horním Trenčansku kvete značně podomní obchod. V okolí Rovného jest vlast našich drotarů a plechařů. Když se drátování hrnců počalo nevypláceti, drotari byli přinuceni započítí obchod s drátěným a plechovým zbožím (smetáky,

plechovými hrnci, drátěnými košíky na pečivo a p.). Cenník mají báječně laciný. Za sdrátování hrnce žádá si náš drotar 4—28 h, se žlutým drátem o něco více. Chodívají za svým obchodem do Moravy, Čech, Ruska, Německa, Švýcar, Francie, ba až i do Ameriky. V Prusku protislovanská nenávisť dělá jim nejnověji mnohé překážky. Úřední statistika napočítala roku 1900 v okrese bytěanském 566 drotarů, v okrese čáčianském 114 a t. d.

Ve skutečnosti bude asi drotarů ještě více; vždyť jen z Kolárovic chodí jich do Vídně více než 300; do Čech (zvláště do Prahy) asi 400.

Oknáři pocházejí většinou z Trenčanska, ale také z Liptova. Chodí po Haliči a ruském Polsku, též po Moravě a Čechách. Někteří přinesou si do roka i 400 K výdělků.

Sklenáři pocházejí většinou ze Zliechova a Čičman a obchodují nejen podomně, nýbrž i na trzích budují své stany.

Hadráře najdeme v Trenčansku a Oravsku, ale celkem jich není mnoho.

Prodavači slaměných klobouků, porculánového zboží, vozkového plátna a drobného zboží galanterního chodí po celém Slovensku, ba i v cizozemsku.

Prodejem textilních výrobků slovenského lidu obírali se dříve výlučně, nyní již jen částečně naši příčinliví hornooravští pláteníci, nejvzdělanější třída našich podomních kupců.

22. Na konec připomínáme ještě proslulou bošáckou kořalku, kterou v okolí trenčanské Bošáce lid pálí v malých kotlech.

III. SLOVENSKÝ VÝCHOD.

Z okresu hmotné chudoby jest nám přejíti na území kulturní i politické dřímoty, kde mnoho tisíc slovenského lidu žije, avšak jakoby asi nežili: na půdu slovenského „Trentina“; na onu pohádkovou zemi zakletou, kde se nám ještě nezjevil čekáný hrdina, který by čarovným prutem získal slovenské myšlence kraje tyto.

Jistě i tu pracují bratři naši; v tichých obcích svých pěstují rozmanitá odvětví lidového průmyslu, označující výrobky své známkami slov. vkusu a rázovitosti, ale necítíce své kmenové samobytnosti, uměle jsouce pozbavováni od staletí národní uvědomělosti. Promluvíme jen o Spiši.

Spišané vyráběli ode dávna množství výtečného domácího plátna. Vždyť úředním sčítáním napočítáno mezi nimi 7318 tkalcův. Kromě domácí spotřeby vyváželo se pryč ze Spiše asi 6000 milionů rífů (loket) plátna.

2. Čipkářství a výšivkářství provozuje se na několikerych místech Spiše; v Šaryši známe jen město Prešov, kde pletou čipky.

3. Dřevěné náčiní, na př. lžíce, vyrábějí vkusně na Hnilci u Staré Vsi (Spiš) na objednávky. V Bardiově (Šaryš) vyrábějí dětské hračky.

4. Pltnictví kvetlo v dřívějších časech od Podolina dolů řekou Popradem. Kromě dříví odvážela se po vorech i drahoceenná tokajčina. To však již pro nedostatek splavné vody úplně přestalo.

5. Kolomaznictví a dehtářství provozuje se na několika místech Šaryše a Spiše. Kočovní prodavači kolomazu ze Staré Lubovni byli známi po celém Slovensku.

6. Hrnčíři v Šaryši a uhlíři ve Spiši pracují zdatně na několika místech.

7. Drotaři ze spišské Kamionky chodí po báňském okolí a po ruském Polsku. Za týden vydělají si na 20 K.

O tomto ostrůvku mohli jsme naznačiti jen málo. Za to pokocháme se na bohatém a rozmanitém lidovém průmyslu naší slovenské dolní zemi, jímž se rozumí Prešpursko a Nitransko.

IV. SLOVENSKÝ ZÁPAD.

1. Krásné výrobky slov. keramiky rozšířeny jsou a budí obdiv nejen po celém Slovensku, nýbrž i v museích a uměleckých sbírkách celé Evropy. Nejslavnější džbánkářští mistři pracovali v Holiči (Nitr.). Jednotliví džbánkáři vynikali i jinde. Ještě provozuje průmysl tento džbánkář Ondřej Wirth (Szobotist. Nyitra m.). Hromadnější výroba přestává asi od r. 1870.

V Prešpurku hotovili pěkné džbánky v Levárech. Prodávali je po okolních trzích. Dnes proměnily se bývalé džbánkářské rodiny na tak zv. slov. obuvníky. Na Bolerázi trvalo džbánkářství asi do r. 1880. Dělal tam džbánky podobné holičským. Nyní pracuje tam Josef Jan Kýta (Bélahaz Pozsony m.).

Dosud udrželo se džbánkářství, ba od r. 1760 zkvétá na Stupavě, částečně i v Dehticích. Ze Stupavy mají velký vývoz jmenovitě na Moravu a do Čech. Průmysl tento dal se vzkřísiti aspoň částečně založením účastinářského podniku na na-

podobení starých džbánek. Podařené napodobeniny také zhotovuje a na objednávku ochotně dodává N. Kostka (Stomfa Poszony m.). Jeden neb dva džbánkáři pracují ještě na Dobré Vodě, kde také rád vyřídí objednávky N. Kostka (Jókö Pozsony m.), bratr Stupavského.

2. Hrnčířství provozuje se v menších rozměrech ve Skalici (Nitr.). Jediný tamější hrnčíř zásobuje trhy užšího okolí. Jsou ještě hrnčíři na Děvině (Prešp.) v Dehticích a Levárech. Kdysi z Prešpurku (města) a v blízkém Děvině prováděné výrobky měly velký vývoz do Srbska, kam jich po Dunaji celé inákladní lodi dopravovali. Z Dehtic (Nitr.) vozívali hrnčířské zboží až do Cařihradu.

3. Kamenářství dělá se na objednávky v Chropově a na Dobré Vodě.

4. Tento kraj však vyniká nade všechny kraje Slovenska ve vyšívání.

Vzpomenutý již spolek arcikněžny Izabelly v Prešpurku, s filiálkami na Čataji, Bahoni, Cifferi a Halmesi, zaměstnává stále asi 700 slovenských vyšivaček, jejichž roční mzda činí asi 70.000 K. Vyrobené výšivky a čipky cení se za 100.000 K. Tyto práce slovenského vkusu lidového pod jménem maďarským zpeněžuje jmenovaný spolek v Prešpurku a ve své vídeňské filiálce; také se dostaly do nejvyšších kruhů pod touž maskou.

Lid jen v menších rozměrech vyšívá přímo na prodej.

Vyšívání zlatem a stříbrem, prováděné ve 2 obcích, má trhy své v Trnavě, Praze a Brně. Bohužel smetánku zisku i pochvaly berou lidu nepřejní cizinci.

V Nitransku zhotovené výšivky kupují židovští obchodníci, kteří dodávají vyšivačkám potřebné látky. Vydělá se při tom průměrně 1-20 K denně. Výšivky pišťanské jsou předmětem světového podomního obchodu asi od r. 1873. Technika těchto výšivek se nazývá „plochým stehem“. Horlivé slovenské dámy v čele s pí. Ludmillou Markovičovou ujaly se tohoto odvětví lidového průmyslu a prodaly za 15 let asi za 15.000 K pišťanských výšivek: národní náprsenky, úplné kroje, záclony, pokrývky a jiné drobnosti. Práce tyto došly na výstavě kroměřížské uznání od následníka trůnu Františka Ferdinanda.

5. Domácí umění, pouze výjimečně výnosné, jeví se i v tak zv. pomalovanie. Toto provozují slov. ženušky nejen na plochách, které mají býti vyšívány, nýbrž i na stěnách svých bytů. Takové pomalovačky vyskytují se po celém západním Slovensku jmenovitě v Petrové Vsi. (Alžběta Mažár, pomalovačka, Péterfalu, Nyitra m.).

6. Čipkářství nacházíme v Dobré Vodě. Též v Hlbokém zhotovují překrásné čipky.

7. Drobné dřevěné nářadí zhotovují ve velkém množství na Staré Turé a zaplavují úhledným zbožím tímto uherské i cizozemské trhy. Také na Brezové, Myjavě a ve Vrbovcích kvete tento průmysl, zásobují se jím trhy v dalekém okolí.

Na Staré Turé by se mohla zavést výroba dětských hraček ve větších rozměrech a s pomocí slov. pomalovaček vyvinouti v světový průmysl.

8. Výroba náboženských předmětů, t. j. votivních figur, památníků, dále také lidové perníkářství a výroba hraček žije ještě v poutních místech: v Šaštíně a Marietáli; již ustupuje tovární výrobě.

9. Košíkářství v Nitransku zastoupeno jest v několika obcích; provádí se dílem pro okolní trhy, dílem pro domácí prodej. Košíky do vozů dělají z uměle pěstované vrby v Rakovicích, Veselém a Kostolanech.

10. Metly zhotovují ve velkém na Brezové, která zaopatřuje těmito výrobky několik okresů. Tamtéž pletou i úhledné a trvanlivé slaměnky.

11. Síta dělají v Holiči a j. pro okolní trhy. Sítaři na Myjavě, kde jich bylo asi 300, již téměř docela přestali pracovati.

12. K úpadku spěje i kartáčnictví v Holiči.

13. Skalice byla kdysi slavná svým soukenictvím. Zlaté však toto řemeslo učinilo je tak pyšnými, že nikomu ani nenapadlo jíti se učiti do nově vzniklých dílen brněnských; i přestalo odvětví toto okolo r. 1860.

14. Zelinářství, t. j. pěstování léčivých a průmyslových bylin udrželo se ještě částečně ve Skalici a na Čárech. Léčivé byliny pěstují v Bur. Sv. Mikuláši, které kupují židovští obchodníci a odvázejí je do Šaštína a Vídně.

Na rakousko-uherských hranicích zaměstnávají se naši Slováci zeleninářstvím i obchodem s potravinami, které si sami dodávají a ve Vídni prodávají, kde značná část obyvatelstva práceschopného téměř stále se zdržuje.

15. Kolomaz vyráběli a prodávali po celém západním Slovensku Vadovčané. Toto dříve výnosné zaměstnání již přestalo.

16. Olej se lisuje ještě dosti hojně a nosí se na trhy zvláště času postního v Gbelech, Kostolanech a j. Ale roznáší se i podomně.

17. Podomní obchodníci chodívají se slaměnými klobouky do Německa a Francie, ale i po Slovensku. Zboží kupují nejvíce z Moravy a v Čechách. Pocházejí z V. Belej a Čavoje.

Také z Čičman a z Valašské Belé pocházejí oknáři.

* * *

Lidový průmysl Slovenska povznéstí, zdokonaliti, vytyčiti mu nové mety, obstarati mu další, hojnější tržiště a to všechno na základech již trvajících, pouhým duchem slovenského lidu od tisíciletí vypěstovaných, v duchu a slohu slovensko-lidovém: to by bylo povoláním v první řadě obchodně-průmyslových komor, které stát na území našem zřídil: baňsko-bystrické, prešpurské a košické.

Avšak účelu tomuto při známé nepřejnosti oněch kruhů proti lidu slovenskému, při úplné neznalosti, ba i soustavném zapírání naší samobytné kultury — jen nepatrnou měrou slouží. I tu jsou pravdiva slova básníková:

„Národ bídou ubitý len vtedy ožije,
keď ho štitom pravdy syn vlastný prikryje“.

Všechny námahy úředních kruhů podle jich vlastního vyznání nestojí v žádném poměru k dosaženým výsledkům. Slovenská společnost všude odstrkovaná neuměla ještě dosud najíti ony cesty, které by jí umožnily značnější přístup k práce-schopné vrstvě lidu a kterými by bylo možno navázati stále styky se světovým trhem, alespoň pro umělečtější, v světovém obchodu běžnější výrobky lidové. Jedině vyšívaní a čipkářství zaujalo několik lidumilů a tu se dosáhlo dosti pěkných výsledků.

Zůstávají pouze židovští překupníci, pracující na vysoký zisk, při kterém lidu dostává se pouze bídné mzdy, spojené s otrockou odvislostí. Jen cestami našich podomních obchodníků zpeněží se slušná zásoba lidových výrobků.

